

були підхоплені національними героями в подальших національно-визвольних змаганнях і привели сьогодні до відновлення самостійності і незалежності України.

Відновлення та утвердження незалежної України на сучасному етапі її розвитку вимагають уважного ставлення до історії нашої державності, в тому числі і до її Збройних Сил. Вся історія державності України переконливо доводить, що єдиним гарантом збереження нації є наявність власної держави і гаранта її існування — національних Збройних Сил. Цього повчального історичного уроку ми не повинні забувати, особливо у нашій теперішній складній ситуації.

1. РДВІА, ф. 2143, оп. 1, спр. 8. 2. Монкевич В. Піонери українського війська. – Табор. 1927. – № 4. 3. Хліборобська Україна. – Відень, 1922, ап. 4 – 1922/23. 4. ЦДАВОВ України, ф. 3159, оп. 1, спр. 140, АРК. 2. 5. РДВІА, ф. 2003, оп. 2, спр. 1034, арк. 135. 6. РДВІА, ф. 2003, оп. 2, спр. 1034, арк. 138. 7. РДВІА, ф. 2003, оп. 2, спр. 2034, арк. 68. 8. Українське слово. – 1917. – 19 червня. 9. Крип'якевич І.П. Історія Українського війська. – Львів, 1936. 10. ОРВІА, ф. 2067, оп. 1, спр. 3803, арк. 24-25. 11. Галаган М. З моїх споминів. – Львів, 1930. 12. РДВІА, ф. 2003, оп. 2, спр. 108, арк. 61. 13. РДВІА, ф. 2003, оп. 1, спр. 693, арк. 106. 14. РДВІА, ф. 2003, оп. 2, спр. 424, арк. 117. 15. РДАВМФ, ф. 342, оп. 4, спр. 487, арк. 105–110. 16. Стефанів З. Воєнно-історичний нарис. – Коломия, 1933. – Ч.1.

В.Є.Голубко

УКРАЇНСЬКО – ПОЛЬСЬКО – РАДЯНСЬКА ВІЙНА 1920 р. І СХІДНА ГАЛИЧИНА

© Голубко В.Є., 2000

Розглянуто ставлення української громадськості Східної Галичини до українсько–польсько–радянської війни 1920 р. Показано, чому вона не підтримала концепції С. Петлюри щодо відновлення УНР.

This article is a study the attitude of the Ukrainian community of the Eastern Galicia to the Ukrainian–Polish–Soviet war which had taken place in 1920. It is shown that it did't support S.Petlura conception concerning restoration of the UPR.

Не буде перебільшеним твердження, що 1920 р. став пробним каменем української державницько-соборницької ідеї. Тоді національно свідоме українське суспільство зупинилося перед дилемою вибору між двома фундаментальними для української політики пріоритетами – державності і соборності. Однак у тодішніх умовах їх одночасна реалізація була просто неможливою, адже Україна опинилася у центрі польсько-російського суперництва за сфери впливу. Єдине, що залишалось для української політичної еліти – використати сприятливу кон'юнктуру і зважитися на вибір стратегії подальшої боротьби: визначити

головного ворога української державності та можливого її союзника, мобілізувати весь наявний військовий потенціал і розпочати поетапне втілення двоєдиної мети – державності та соборності України.

Керівництво УНР в особі Головного отамана С. Петлюри та його найближчих соратників вже весною 1919 р. схилилося до думки, що одночасно розгромити двох агресорів – Росію і Польщу – Україні буде не під силу. До кінця року С. Петлюра остаточно переконався у тому, що найбільша загроза українській державності виходить з російського боку, а тому був готовий, на значні поступки Польщі, щоби, по-перше, добитися від неї визнання суверенітету УНР і тим самим прорвати дипломатичну блокаду країни, яку організувала Антанта; по-друге, отримати збройну допомогу від Польщі й звільнити Наддніпрянщину від російсько-більшовицької окупації; по-третє, утвердивши українську державність на основних етнічних землях, підготувати ґрунт для стратегічної мети – соборності. “Ось через що, – наголошував С.Петлюра, – для нас спочатку мислиться державна незалежність, а потім вже соборність України” [1, с.312].

Наприкінці 1919 р. УНР переживала глибоку агонію. Уряд заледве контролював невеличкий клаптик Волині. Рештки армії, затиснуті білими, червоними і польськими військами, вже не могли утримувати регулярного фронту. Про досягнення порозуміння з Росією, яка контролювала майже усю Наддніпрянщину і бажала остаточного знищення УНР, не могло бути й мови. У цій катастрофічній ситуації український уряд ухопився за єдиний порятунок – нав’язати контакти з Польщею, яку лякало зростання на сході російської загрози й втягнути її у війну проти Росії. Що могла в тих умовах запропонувати УНР Польщі взамін за допомогу, яка відкривала можливо останній шанс на порятунок? Єдине – погодитися з доконаним фактом: визнати за нею право володіти окупованими землями Західної Облaсті УНР, чого так прагнула польська сторона з огляду на все ще остаточно не вирішене Паризькою мирною конференцією східногалицьке питання. На думку галицьких політиків, це стало зрадою ідеї соборності, а самого ініціатора українсько-польського порозуміння С.Петлюру було звинувачено у “продажі” Галичини полякам. Цілком очевидно, що альтернативи у нього на той час вже не існувало. “Симон Петлюра, – писав з цього приводу відомий український дипломат О.Шульгин, – примушений був під натиском сили і непереможних обставин тільки визнати те, що було фактом, визнати ті кордони, які посідала в той момент Польща, які були встановлені нею силою зброї” [2, с.24]. Отже, якщо наддніпрянські політики зважилися пожертвувати соборністю в ім’я збереження державності, то цю думку не поділяли галицькі діячі на чолі з Є.Петрушевичем. Для них відмова від соборності ототожнювалася із зрадою національних інтересів, крахом західноукраїнської державності. Власне такий погляд став визначальним у їхній діяльності і яскраво проявився в ході українсько-польсько-радянської війни 1920 р. Питання, наскільки він виявився реалістичним і адекватним завданням тодішньої української політики, спробуємо з’ясувати в даній статті.

2 грудня 1919 р. Дипломатична місія УНР у Варшаві на чолі з А.Лівицьким підписала з польським урядом декларацію щодо західних кордонів країни. За нею вона відмовлялася від претензій на Східну Галичину і Західну Волинь, за що отримувала перспективу збройної допомоги від Польщі у боротьбі з Радянською Росією [3, с.24].

Галицькі діячі сприйняли варшавські переговори вкрай вороже, вважаючи їх безперспективними і шкідливими для української справи. Так, газета “Український голос” з

Перемишля, редактор якої В.Загайкевич, будучи членом УНРади, стояв на платформі екзильного уряду ЗУНР, із сарказмом повідомляла: "...І що ж дають Лівіцькому поляки? Грушки на вербі. Україна тепер в руках большевиків, отже, коли поляки дають Лівіцькому Україну – це те саме, коли б Лівіцький давав полякам землі за Берліном, або Камчатку" [4]. У міру розгортання переговорів у Варшаві і наближення підписання остаточного тексту договору між УНР та Польщею реакція галицьких політиків ставала все гострішою. З усією силою аргументації вони намагалися довести не лише його шкідливість, а й злочинну щодо української державності діяльність його ініціаторів. Найбільше дісталось С.Петлюрі та А.Лівіцькому і загалом соціал-демократам, що визначали політику тодішнього уряду УНР. Після березневої конференції галицькі соціал-демократи, що раніше підтримували Директорію, зневірівшись у її політичній стратегії, різко виступили проти неї [10, с.11]. Офіційно партії газета "Вперед", висвітлюючи варшавські переговори, писала: "Навіть якби Петлюра й варшавська місія згодилися на польські домагання, то цієї згоди супроти цілого українського народу вони не могли би перевести в життя... Вони не змогли би ні створити української армії, ні склеїти ніякого українського уряду, ні завести української адміністрації, ні скликати передпарляменту, ні парламента, вони взагалі не могли би завести на Правобережній Україні ні спокою, ні порядку" [11]. Газета також відзначала, що коли С.Петлюра за допомогою польських військ зробить спробу оволодіти Україною, то його чекатиме доля П.Скоропадського [11].

Коли галицькі соціал-демократи критично, проте в межах допустимої етики говорили про свого недавнього колегу з політичного табору, то опоненти з оточення Є.Петрушевича з націонал-демократів і радикалів не шкодували на його адресу найгостріших епітетів. Вони використовували кожну можливість, щоб накинутися на С.Петлюру і уряд УНР й дискредитувати їх перед українським загалом. "Український голос", наприклад, неодноразово на своїх шпальтах розміщував матеріали, які висміювали діяльність Головного отамана. Особливо ці напади посилювалися напередодні підписання Варшавського договору. "Цей отаман (Петлюра), — писала газета, вже давно перестав бути справжнім отаманом, він невольник у Варшаві" [5]. Далі вона помістила передрук із однієї польської газети про бенкет, який начебто влаштувала українська місія у Варшаві з нагоди досягнення порозуміння з поляками, закидаючи їй розтринькування державних коштів [5].

Незважаючи на опозицію в середовищі українського суспільства, особливо галичан, 22 квітня 1920 р. між УНР та Польщею було підписано Політичну конвенцію, а через два дні — військову, що й склали зміст Варшавського договору. На його підставі Польща визнавала незалежність УНР з Директорією і Головним отаманом С.Петлюрою на чолі та погоджувалася надати Україні військову допомогу у боротьбі проти більшовицької Росії. Уряд УНР зі свого боку відмовлявся від претензій на Східну Галичину і Західну Волинь [3, с.54–59]. 25 квітня розпочався спільний наступ українських та польських армій на схід, так званий київський похід.

Західноукраїнський політичний табір висловився однозначно проти підписання Варшавського договору. Водночас він не міг протиставити йому реальної альтернативи, котра давала б шанс на відновлення української державності. Допомога Антанти, на яку покладався екзильний уряд Є.Петрушевича, видавалася хоча й привабливою, проте вельми ілюзорною. Все ж він зажадав від галицьких політичних чинників, що об'єдналися у Міжпартійну раду, безоглядного підпорядкування, бо у протилежному випадку погрожував

скласти із себе відповідальність за вирішення долі Східної Галичини на міжнародній арені [16, с.155]. Саме весною 1920 р. уряд диктатора повернувся до своєї попередньої офіційної назви — уряду ЗУНР, (а не ЗОУНР), що засвідчило про остаточну його зневіру у можливість разом із наддніпрянцями добиватися відновлення національної державності у Східній Галичині. Ілюстрацією свого непримиренного ставлення до керівництва УНР можуть бути матеріали, що друкував офіціоз уряду ЗУНР “Український прапор” у Відні. Договір 22 квітня 1920 р. він розцінив як “ніж в серце” соборній Українській державі. Всю вину за її катастрофу Є.Петрушевич і його оточення поклали на соціал-демократів, які “загарбали в свої руки уряд УНР, своєю нездарністю занастали армію, своїми хитаннями між більшовизмом і Антантою вели не політику — тільки якусь діввацьку забаву, ... довели до розвалу українську державу, що вже існувала, ...в Галичину вносили розкладові кличі, вони в кінці по катастрофі подалися до Польщі і потягли за собою Петлюру, людину, на якій чолі могла засіяти зоря найбільшого героя Нової України” [17].

Уряд Є.Петрушевича стояв на принциповому становищі, що з Польщею не можливе жодне порозуміння, доки не буде відновлено його владу у Східній Галичині.

Дещо іншого погляду щодо Варшавського договору дотримувалися галицькі соціал-демократи. Своє віддзеркалення він знайшов у редакційній статті газети “Вперед” за 30 квітня 1920 р. На відміну від націонал-демократів і радикалів вони загалом позитивно сприйняли той пункт договору, що фіксував визнання Польщею незалежності УНР. На їх думку це стало “першим кроком до улагодження українсько-польських взаємин”. Разом з тим, стверджували соціал-демократи, визнання незалежності України Польщею спізнилося щонайменше на півтора року, і коли б цей важливий акт було зроблено вчасно, “було би заощадилося обом народам і республікам багато страшних і болючих конфліктів і терпінь, було би уникнулося багато розливу крові” [12]. Галицькі соціал-демократи, як і їх колеги з Наддніпрянщини, у принципі сходилися в оцінці закономірності визнання Польщею незалежності України як неминучої конечності “супроти небезпеки, яка грозить Польщі від московського імперіалізму” [12]. Водночас вони засуджували уряд УНР за те, що Варшавський договір був укладений таємно і без згоди західних українців вирішив їхню долю. Загалом політична платформа партії щодо українсько-польсько-радянської війни мала невизначений та суперечливий характер. Усвідомлюючи користь для української державності залагодження конфлікту з Польщею, а успішний початок бойових дій проти більшовиків — як черговий шанс відновити національну державність, вона, як і всі західно-українські партії, відкидала можливість принести в жертву загальноукраїнським інтересам регіональні. На відміну від односторонньої ставки екзильного уряду ЗУНР на Антанту, соціал-демократи висунули альтернативу — “створення єдиного українського соціалістичного фронту” у боротьбі за незалежність усієї УНР. Як бачимо, концепція галицьких соціал-демократів скоріше свідчила про відсутність у них політичної стратегії, розгубленість у тогочасній ситуації.

Між тим події на фронті розвивалися з калейдоскопічною швидкістю. Польсько-українські союзні війська вже 7 травня здобули Київ [21, с.163]. Поразки Червоної армії і стрімке просування фронту на схід, врешті поява цілком реальної можливості відновлення влади уряду УНР на Наддніпрянщині спонукала галицьких політиків якось висловити своє ставлення до цих подій, зокрема до С.Петлюри та його концепції польсько-української співпраці. Табір Є.Петрушевича й надалі гостро її поборював. На сторінках “Українського

прапора” він закликав галичан дивитися на події, які відбуваються в Україні, “з повним супокоем”. У редакційній статті цієї газети “Польський похід в глибину України”, що відображала погляд західноукраїнського уряду, мовилося: “Бо хоч як важко допустити нам думку до себе, що на шпильях золотоверхого Києва повівають польські стяги, хоч як пригноблює почування, що відвічний ворог збирається на свій лад “порядкувати” наші справи, то мимо того – холодний розум наказує розглядати наше положення *sine ira et studio*” (без гніву і упередженості /лат./) [18]. Уряд ЗУНР вважав, що концепція українсько-польського порозуміння не буде зреалізованою, бо український народ ніколи не змириться із окупацією Польщею західноукраїнських земель й вестиме проти неї “безпошадну невпинну війну”. У ситуації, що склалася, провід ЗУНР пропонував максимально використати можливості, які створила війна для організації українських військових сил, а передусім створити боєздатну українську армію, оскільки після “польського розвалу прийде ще на нас черга розправитись з другим історичним ворогом” (Росією – В.Г. [18]). Отже, поради екзильного уряду були розпливчастими і не давали відповіді галицькому суспільству, яку позицію зайняти стосовно війни та подій на Великій Україні.

Галицькі соціал-демократи також намагалися виробити власну візію на події на Наддніпрянщині. Один із чільних діячів УСДП І.Квасниця на першотравневому мітингу у Львові, заявивши про негативне ставлення до Варшавського договору, водночас наголошував, що “проти польсько-українського зближення ми нічого не можемо мати” [14]. Проте партія, як і раніше, висуває те саме гасло “Українська незалежна республіка, зложена з тих земель, які в більшості замешкує український народ” [14].

Незважаючи на перші запаморочливі успіхи українсько-польських військ на проти-більшовицькому фронті, соціал-демократи застерігали, що дотеперішні перемоги над польською армією не є рівнозначні виграній війні, бо Радянська Росія зробить все, аби не втратити України. Передусім вона використає антиукраїнську політику Польщі, найбільша помилка якої у тому, що, окупувавши західноукраїнські землі, вона позбавила можливості найсвідоміші українські сили Галичини брати участь у будівництві Української держави [13]. Невизначеність і хитання у розробці тактичної лінії щодо українсько-польсько-радянської війни засвідчила й нарада УНРади 19 травня у Львові, скликана її віце-головою Л.Бачинським. Центральною темою наради стало вироблення політичної платформи щодо визнання Польщею УНР, наступу польських військ вглиб України й відношення до уряду С.Петлюри [22]. Першим з цих питань висловився запрошений на нараду митрополит А.Шептицький. Він запропонував перед прийняттям будь-якої ухвали визначитися стосовно засадничої проблеми “хто є більшим ворогом України – Росія чи Польща” [22]. Лише після цього, на його думку, можна приступити до вироблення певної політичної концепції. Дискусія про те, “що є більшим злом” для України, тривала майже чотири години. Практично всі її учасники, між ними й митрополит А.Шептицький, схилилися до думки про більшу загрозу для української державності з боку Росії, ніж Польщі. У зв’язку з тим нарада вирішила підтримати уряд УНР і намагання С.Петлюри відновити його владу на Наддніпрянщині. Звідси випливала необхідність нав’язати переговори з польськими офіційними чинниками. На нараді пролунали й деякі критичні зауваження на адресу Є.Петрушевича за те, що після поразки військ С.Петлюри погодився на перехід Галицької армії на бік генерала А.Денікіна, а сам переїхав до Відня [22, арк.36]. Нарада так і не прийняла якоїсь остаточної і зобов’язуючої ухвали стосовно дотримання спільної політичної лінії. Проте

вона засвідчила, що УНРада на відміну від екзильного уряду ЗУНР виявляла здатність до більш гнучкої діяльності у реаліях, які склалися. По суті, вона готова була навіть розглянути петлюрівську концепцію порятунку державності, засадою якої виступав принцип її утвердження “через Київ, а не через Львів” [23, с.330]. Очевидно, у тодішніх обставинах її реалізація, в цілому корисна для загальноукраїнської справи, видавалася вельми проблематичною. По-перше, УНРада була скована у своїх діях зобов’язанням підпорядковуватися вказівкам екзильного уряду ЗУНР, а по-друге, антипольський настрій серед широких верств західноукраїнського суспільства, бойкот ним польської держави і відповідно репресивні заходи останньої супроти нього наражали УНРаду на дискредитацію в разі початку якогось українсько-польського діалогу. Іншими словами, політична атмосфера Східної Галичини 1920 р., напруженість в українсько-польських відносинах, почуття в українців глибокої образи до Польщі за знищену нею національну державність й прагнення до реваншу штовхали чільних галицьких політиків до обмеження своєї діяльності виключно до Збруча. Однак найгіршим з точки зору всеукраїнських інтересів було те, що свій антагонізм до поляків вони проектували й на С.Петлюру і цілий УНРівський табір. Навіть в період найбільших успіхів на фронті у травні – на початку червня 1920 р. вони із глузуванням виставляли всю державотворчу діяльність уряду УНР на звільнених територіях. Так, “Український голос” звинувачував його у браку кваліфікації до державної праці, у тому, що складається із скомпрометованих особистостей. Що ж до С.Петлюри, то, на думку редакції, він став тепер проводити “реальну політику і хоче грати роль Скоропадського”. А коли так, – запитує газета, – “то по що було валити Скоропадського? Хіба на те, щоб стати ним серед гірших обставин?” [6]. Далі газета в’їдливо зауважувала: “Петлюра переживає тепер медові місяці” нової політичної кар’єри. Тоасти, промови, телеграми – це зверхні прояви цих медових місяців. Побажати б тільки, щоб слова, написи на шарфах вінців, відповідали національній гідності, щоб не були ударом в лице для одної частини його земляків... Треба пам’ятати, що місяці “медові” можуть перемінитися в “полинові” [6]. Наприкінці редакція спробувала сформулювати стратегію діяльності галицьких українців у даній ситуації: творча праця на благо Української соборної держави, байдуже якої – отаманської, радянської чи гетьманської.

На початку червня на польсько-радянському фронті відбулися значні зміни. Червона армія розпочала масований наступ на київський плацдарм, 5 червня 1-й кінній армії С.Будьонного вдалося прорвати фронт 6-ї польської армії. Большевики швидкими темпами просувалися на захід. Щоб уникнути оточення, Армія УНР, незважаючи на успішно проведені оборонні бої, вночі з 13 на 14 липня перейшла на західний берег річки Збруч, опинившись на території Східної Галичини. Тут вона пробула два місяці – до 13 вересня 1920 р. [24, с.35]. Особовий склад Армії УНР тоді нараховував трохи більше 19 тис. чоловік [Підраховано: 24, с.36]. Українські війська розташувалися у повітах Заліщики, Городенка, Бучач, Скалат, Чортків, Підгайці, Бережани, Борщів, Снятин [25, арк. 4 зв.]. Склалася цілком нова ситуація: Польща на межі військової катастрофи, українська армія опинилася у Східній Галичині, яку спішно полишає польська адміністрація, українське населення з нетерпінням очікує розгрому Польщі, що, в свою чергу, викликає серед частини галичан і наддніпрянців спокусу скористатися ситуацією й порвати з польським союзником, щоб встановити українську владу у Східній Галичині. Врешті з власним планом виступив Є.Коновалець, колишній комендант Січових Стрільців. Армія УНР, радив він С.Петлюрі,

має відійти у Карпати і, створивши плацдарм, вичікувати нагоди, коли у війну з більшовиками вступить Європа, налякана їхнім походом на захід [26, с.70]. С.Петлюра не прийняв Коновадьцевої пропозиції, вважаючи її надто ризикованою і такою, що скомпрометує УНР перед Польщею за недотримання умов Варшавського договору. У листі до міністра закордонних справ УНР А.Лівицького від 10 липня 1920 р. він наголошував: “Укладається скомплікована ситуація в Галичині... Прихід сюди нашого війська очікується населенням українським. Державні інтереси наші вимагають, щоби Україна не рвала з Польщею, щоби в Галичині не прийшло до вибуху проти поляків, що могло би статися, коли б спільно не вжити належних заходів... Армія ні в якому разі не повинна бути втягнута в горячочні і необмірковані плани декого а галицьких елементів [27, с.225]. Щоб розрядити ситуацію, С.Петлюра пропонував польському урядові піти на певні поступки галичанам. У листі до Ю.Пілсудського він закликав знайти “силу духа і мужности”, щоб залучити й галицьких українців для боротьби проти спільного ворога – російського більшовизму. Для цього він пропонував: оголосити амністію і випустити із польських в’язниць колишніх воїнів УГА, котрі “в добрій думці своєму народови добивалися суверенности для Східної Галичини”; дозволити вступ галичан до української і польської союзних армій; розпочати переговори з галицькими провідними політиками для нормалізації українсько-польських відносин [28]. Разом з тим С.Петлюра рішуче відкидав будь-які контакти з більшовиками супроти Польщі як такі, що матимуть катастрофічні наслідки “для нашої державности” [27, с.226].

Спроби С.Петлюри виступити посередником у налагодженні чи бодай пом’якшенні українсько-польського протистояння в Східній Галичині зіткнулися із гостронегативною реакцією екзильного уряду ЗУНР. “Український прапор” під промовистим заголовком “І чого він нас вчепився?” писав: “Ще раз заявляємо, що С.Петлюра не має ніякого права виступати з якими-небудь заявами, або пропозиціями в справі Східної Галичини” [21].

У середині липня 1920 р. Червона армія зайняла 16 повітів Східної Галичини. Дотримуючись випробуваної тактики, більшовики створили маріонеткову державу – Галицьку соціалістичну радянську республіку. Її тимчасовий уряд, організований, ними 8 липня, одразу ж скасував усі розпорядження уряду ЗУНР і Директорії [29, с.84]. Звичайно, що такий захід звів нанівець ілюзії галицьких політиків щодо можливого порозуміння з більшовиками. За єдино правильну тактику в тих умовах вони вважали продовження боротьби як з поляками, так і з росіянами, не вказуючи однак, якими засобами це робити. Галицькі політики стояли на роздоріжжі, з одного боку, їх втішала перспектива розгрому Польщі, з другого – лякали імперські зазіхання Радянської Росії й диктаторська сутність більшовицького режиму, який вона несла у Галичину. Нарешті, їх дратувало те, що в деяких повітах Східної Галичини, де перебували війська С. Петлюри, цивільна і військова влада стала стихійно переходити до УНРівської адміністрації. Хаос думок, часто нереальні пропозиції, що лунали з табору диктатора Є.Петрушевича, свідчили про відсутність у західно-українських провідників конкретного плану дій. Підтвердження цьому дає й аналіз настроїв найвпливовіших галицьких угруповань, вміщений у рапорті Окружної команди державної поліції “Схід” до намісництва у Львові. У ньому відзначалося, що частина українських діячів й надалі покладала надію на Антанту, яка не допустить захоплення Східної Галичани більшовиками і підтримуватиме ідею плебісциту щодо її майбутнього державного статусу. Самостійницьки налаштовані угруповання з УНРади хоча й виявляли сильне занепокоєння,

але в разі більшовицької окупації не збиралися виїжджати з краю. Соціал-демократи також зайняли вичікувальну позицію. Певне піднесення настроїв спостерігалося у москвофільському таборі, який пов'язував із більшовицьким наступом реанімацію ідеї великої Росії 1914 р., а відтак і вагомішого значення у житті окупованої росіянами Східної Галичини [30, арк.321–322].

Незважаючи на невизначеність політичної лінії галицьких діячів у ситуації, що склалася, єдине, чому вони сходилися – зловтішне очікування краху Польщі та її союзника С.Петлюри.

Кінець липня – початок серпня 1920 р. став критичним для Польщі. Червоні війська перебували на підступах до Варшави і Львова. Тимчасову більшовицьку окупацію частини Східної Галичини українське населення зустріло радше із відчуттям помсти за польські репресії, ніж із якоюсь особливою симпатією. Селян приваблювали обіцяні більшовиками перспективи ліквідації великої земельної власності, що асоціювалася з кінцем польського панування. Органи державної поліції а тривогою відзначали посилення загрози вибуху антипольського повстання у Галичині. У одному з них відзначалося: “Українські агітатори почали інтенсивно агітувати за проведення державного перевороту подібного тому, що мав місце в листопаді 1918 р. Українська інтелігенція вся без застережень проти нас і готова піти проти нас із будь-яким ворогом, селяни як малоземельні, так й безземельні з причин національних і особистих раді більшовикам” [25, арк.3]. Особливо хвилювало поліцію зростання антипольських настроїв у частинах Армії УНР, де перебував значний відсоток галичан. 25 серпня біля 200 вояки 5-ї Херсонської дивізії під проводом колишнього генерала УГА А.Кравса, покинувши позиції на фронті, подалися на захід. “Не виключено, – писав у намісництво до Львова городенківський староста, що частини генерала Кравса залишаться у Косівському повіті в горах з метою зорганізування селянського повстання” [31, арк. 621 зв.]. Характерно, що збунтованій частині співчував і допомагав прифронтовий комісар уряду УНР, який розпорядився реквізувати на її потреби продовольство та реманент з маєтків князя К.Любомирського [31, арк. 621 зв.]. Майже одночасно з цією подією Сколівське староство охопило селянське повстання під проводом Ф.Бекеша. 22 серпня тут було проголошено “Бойківську радянську соціалістичну республіку”. Під натиском польських регулярних військ повсталі відступили на територію Чехословаччини. Сюди ж разом із своїм відділом прибув й генерал А.Кравс. Наприкінці липня – початку серпня частини Армії УНР під командуванням генерала М.Омеляновича-Павленка дислокувалися в районі Нижнів-Галич-Калуш і не вживали щодо цих подій ніяких заходів, Натомість в умовах політичного вакууму, що виник в результаті втечі з Покуття польської адміністрації, генерал віддав наказ перебирати адміністрацію українським урядовцям. Як доносив начальник повітової поліції, всупереч забороні українці помістили поруч із польськими державними символами на громадських будинках українські [31, арк.606]. Головна Команда Армії УНР звернулася до українського населення Галичини з відозвою, у якій викривала агітацію більшовиків. “Під покришкою братерства, – мовилося в ній, – несуть вони терор, різню, грабіж і московську неволю. Не з любови до України від двох літ вони нищать, палять та вирізують цілі села і міста, а для того, щоб знищити всяку думку про самостійність України, яку так само як московські царі вважають своїм шпихліром і коморою” [30, арк. 350]. Відозва закликала галичан припинити “давні порахунки з поляками”, позаяк в даних умовах це використає ворог для “поневолення останньої Української Країни” (Галичини – В.Г.) і “всім...

зі зброєю в руках стати в обороні наших найсвятіших прав” [30, арк.350]. Вона наголошувала, що у боротьбі між поляками і більшовиками не можна залишатися байдужими, бо “тут рішається справа Галичини, справа України” [30, арк.350]. Українське командування закликала галичан зголошуватися до українських запасних частин, “щоб збільшити наші ряди для рішучого бою з москалями” [30, арк.350].

Відозва не справила належного ефекту ні на поляків, ні на українців-галичан. Командування II відділу Генерального округу Львова зауважило, що хоча сама думка про залучення українського населення до боротьби з більшовицькою Росією заслуговує на увагу, але з огляду на політичні настрої останнього щодо Польщі “повищий експеримент може містити у собі велику небезпеку для держави” [30, арк.356].

Самі ж українці-галичани також не виявляли жодного бажання вступати до військ УНР. Почуття національної образи, ненависті до польської окупації, бажання будь-що відітнути Польщі були настільки сильними, що сподіватися на якусь співпрацю видавалося марним. Уряд диктатора Є.Петрушевича також засудив спроби командування Армії УНР провести мобілізацію у Східній Галичині. “Петлюрівські емісари, – писав “Український прапор”, – заставляють наше населення своїми грудьми і своєю кров’ю боронити польських імперіялістичних розбишак перед наступаючою карою...

“Яким правом – питаємо – робить це Петлюра і його прислужники? Зась їм до нашої землі і до нашого населення! Коли хочуть боротися поруч Польщі, мають на це доволі місця на цілیم фронті” [19]. Галицькі провідники закликали наддніпрянських політиків усунути С.Петлюру від державного керма і тим самим “не дозволити, щоби серед найширших кругів нашого громадянства в Галичині постало переконання, що за Петлюрою стоять які-небудь більші групи” [19]. Заради об’єктивності варто зауважити, що на той час у середовищі уенерівських політиків не було діяча, який зважився б замінити на посту С.Петлюру. Це стосувалося й найбільш реально можливого претендента – колишнього прем’єра І.Мазепи. Тому хоча серед них подекуди й лунала гостра критика на адресу С.Петлюри, вона щонайбільше стосувалася прийняття закону, який би обмежував його компетенції як Головного отамана, а не усував цілком.

У середині серпня 1920 р. в результаті успішного контрнаступу польських військ під Варшавою Червона армія розпочала відступ. 14 вересня фронт перемістився на річку Збруч. 21 вересня Армія УНР знову вступила на територію Наддніпрянщини, де впродовж двох місяців продовжувала боротьбу з більшовиками. Оскільки Східна Галичина повернулася під польську владу, увага уряду ЗУНР була прикована не стільки до воєнних подій, скільки до радянсько-польських переговорів у Мінську, а потім у Ризі й намагання виділити справу Східної Галичини в їх окремий об’єкт. Про будь-яку координацію дій з керівництвом УНР навіть не йшлося. Уряд диктатора Є.Петрушевича дотримувався погляду, що лише він уповноважений вести переговори щодо Східної Галичини як окремої державної території. “Натомість не мають права вирішувати справи Східної Галичини, ні польський уряд з Варшави, ні його причепа Петлюра, ні російський сарафан...” [20]. Деякі іншої точки зору дотримувалися галицькі соціал-демократи. Ще до підписання прелімінарного миру у Ризі 12 жовтня 1920 р. вони пропонували не “виривати... з цілого комплексу української справи спеціально східногалицьку справу”, бо це приведе до продовження війни, яка сприятиме реалізації ідеї “великої і неподільної Росії” [15]. Соціал-демократи вважали, що урядові

УНР треба йти на переговори з Росією, бо продовження війни є безперспективною та шкідливою справою як для всієї України, так і для Східної Галичини.

Інсценізація більшовицькою Росією участі делегації Радянської України у ризьких мирних переговорах породила в частини галицької громадськості наївну ілюзію щодо її суверенності. Так, газета “Український голос” вітала “вістку про призначення Совітською Росією незалежності Української Совітської Республіки”, вбачала у ній основу для відбудови у майбутньому справді незалежної Української держави [7].

На підставі прелімінарного договору, підписаного у Ризі між Польщею з одного боку і Радянською Росією та Радянською Україною з другого, з 18 жовтня польські війська припиняли бойові дії на протибільшовицькому фронті. Полишений союзником на власні сили, С.Петлюра ще протягом місяця вів відчайдушну боротьбу з переважаючими силами Червоної армії. У Галичині її розцінювали як безперспективну. Поразка української армії, її відступ 21 листопада за Збруч й інтернування поляками українська галицька преса сприйняла без особливих емоцій. Той же “Український голос” писав: “Теперішня невдача військ Петлюри – це лише незначний епізод у великих змаганнях українського народу зі своїм північним і західним ворогом” [8]. Очевидно, що це було далеко не так. Аджі ліквідація фронту, регулярної армії, виїзд уряду в еміграцію означали остаточну катастрофу УНР і крах надії зберегти національну державність бодай на частині української території для продовження майбутньої боротьби. Крах УНР дав підстави галицьким політикам звинувачувати С.Петлюру у всіх гріхах й помилках.

“Тяжко тепер мусить бути на сумлінню Головному отаманові Петлюрі, бо чоловік він не злий, лише не доріс до того завдання, яке добровільно взяв на себе...” Пиха задавила “і Петлюру, а то і українську державу, яку цей сліпець взявся вести”, – зловтішався: “Український голос” [9]. “Тепер бачать і придніпрянци, – продовжувала газета, – що варт договір варшавський 22 квітня. Не договори, тільки власна сила, оперта на народі, може забезпечити нам незалежність” [8].

Слушні слова, однак чи була реальною альтернатива концепції С.Петлюри у галицьких політиків? Чи не надто великі сподівання вони поклали на Антанту, що фактично забезпечила Польщі перемогу над ЗУНР? Чи не своїми діями вони заганяли українську справу на маргінес європейської політики? “Засліплені парафіяльним провінціалізмом, – із сумом відзначав С.Петлюра, – вони не відають, що творять. Очевидна річ, що я маю досить в собі опорної сили... йти далі дорогою випробуваного реалізму і наддніпрянського централізму, який врешті-решт раніше чи пізніше, приведе до об’єднання українських земель, себто до фактичної соборности” [32, с.226].

Отже, розглядаючи проблему місця та ролі Східної Галичини у польсько-українсько-радянській війні 1920 р, можна стверджувати, що:

- галицькі українці не взяли участь загальноукраїнській боротьбі за відновлення суверенної української державності на Наддніпрянщині як базі для майбутньої соборної держави;
- концепції “наддніпрянського централізму” С.Петлюри вони протиставили ідею незалежної Галицької республіки, яку допоможе створити Антанта;
- головним ворогом в утвердженні незалежності і соборності Української держави галицькі політики вважали одночасно Польщу і Росію, боротьбу з якими збиралися вести до переможного кінця, що в дійсності не мало шансів на успіх;

- війна 1920 р. з усією очевидністю засвідчила про кризу політичного курсу західноукраїнської еліти, відсутність у неї реалістичної візії майбутнього загальноукраїнської справи;
- спроби керівництва УНР втягнути у боротьбу проти більшовицької Росії українців-галичан видавалися хоча привабливими, але через антиукраїнську політику Польщі у Східній Галичині не здійсненними;
- галицькі політичні діячі загалом не усвідомлювали того, що 1920 р. був останнім шансом порятунку національної державності бодай на частині етнічної території України, а тому поразку УНР сприйняли як незначущий епізод у боротьбі за державну незалежність українського народу, який не матиме суттєвого впливу на статус Східної Галичини, що, без сумніву, виявилось глибокою помилкою.

1. Петлюра С. Розпочинаючи видання // Петлюра С. Статті. – К., 1993. 2. Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин уряду УНР на чужині. – К., 1998. 3. Гудь Б, Голубко В. Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921. – Львів, 1997. 4. Український голос. – 1920. – 4 квіт. 5. Український голос. – 1920. – 11 квіт. 6. Український голос. – 1920, 20 черв. 7. Український голос. – 1920. – 12 верес. 8. Український голос. – 1920. – 28 лист. 9. Український голос. – 1920. – 5 груд. 10. Райківський І.Я. Українська соціал-демократична партія (1918-1939 рр.): Автореф. дис. ...канд. іст. наук. – Львів, 1996. 11. Вперед. – 1920. – 8 квіт. 12. Вперед. – 1920. – 30 квіт. 13. Вперед. – 1920. – 7 трав. 14. Вперед. – 1920. – 5 трав. 15. Вперед. – 1920. – 24 лип. 16. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. 17. Український прапор. – 1920. – 8 травня. 18. Український прапор. – 1920. – 18 трав. 19. Український прапор. – 1920. – 25 липня. 20. Український прапор. – 1920. – 12 верес. 21. Удовиченко О. Україна у війні за державність. – К., 1995. 22. ЦДІА України у м. Львові, ф.146, оп.6, спр.1407. 23. Петлюра С. Лист до Ю.Гуменюка // Петлюра С. Статті. – К., 1993. 24. Українсько-московська війна 1920 р. Оперативні документи штабу Армії УНР під ред. генерала В.Сальського. – Варшава, 1933. 25. ЦДІА України у м. Львові, ф.146, оп.8, спр.3822. 26. Мірчук П. Євген Коновалець. Лідер українського визвольного руху. – Львів, 1990. – 7 серп. 27. Петлюра Симон. Статті, листи, документи. – Т.ІІІ. Упоряд. В.Сергійчук. – К., 1999. 28. Україна. – 1920. 29. Єдність трудящих Західної України і Польщі у революційній боротьбі (1917–1939). – Львів, 1979. 30. ЦДІА України у м. Львові, ф.146, оп.6, спр.1409. 31. ЦДІА України у м. Львові, ф.146, оп.6, спр, 1411. 32. Петлюра С. Лист до генерала-хорунжого Миколи Удовиченка // Петлюра С. Статті. – К., 1993.